

FESTETITS GYÖRGY ÉS A MAGYAR IRODALOM

(Megnyitó-előadás az Irodalomtörténeti Társaság Keszthelyi Vándorgyűlésén)

Ez a szép terem, amelyben most összegyülekeztünk, valaha Festetits György ebédlője volt. Itt ültek asztalhoz azok a jeles asszonyságok, kisasszonyok és férfiak is, akik a Helikoni ünnepek alkalmával voltak hivatalosak Keszthely nagy fiához. Itt játszódtott le tehát az a kis történet, amelyet Berzsényi, 1817. február 27-én kelt levelében, olyan megható sértődöttséggel jegyzett fel Kazinczy számára s amelyet ez oly szíves örömet írt meg barátainak; hiszen Kisfaludy Sándoron, akkori legnagyobb irodalompolitikai ellenfelén is csíphetett vele egy jóízűt: „Kisfaludi virgonc, kevély, minden philosophia, szelídség és szivesség nélkül. Nem philosophus ő, úgymond, hanem katona s vagdalkozni szeret. Felesége kevély, feszes, barátság-talan. Egyszer a Gróf kínálá Dudit. Kisasszony, úgymond Kisfaludiné, már most nem módi ám a konyhán jól lakni, hanem ittben kell enni. A Gróf mosolygott s kérte Dudit, hogy senki kedvéért a gyomrát el ne rontsa. Hogy ezt jól meg értsd, még hozzá kell tennem, hogy Dudi a leg virgoncabb, leg lelkesebb társalkodó mindazon Asszonyok között, melyeket én valaha esmértem.”

Nemcsak sérelemben volt itt tehát része a kedves Dukai Takáts Juditnak, hanem finom, diplomatikus védelemben is. De nemcsak a dámáknak erről a kis viadaláról számolt be a niklai remeteségből kimerészkedő „pipás demokrata”, hanem a komoly ünnepről is. Némi puritán bókkal kezdte azt a levelet. „A solemnitás nagy volt, de erről hallgatok, mert Téged a pompás nagy Mise, a Comoedia, Concert, bál s a torta Heliconon csergedező Hippocrene nem interessál.” De aztán részletesen leírta az „intézetnek velejét”, az ünnepek rendjét s ebből a leírásból kiderül, hogy nemcsak neki jutott Keszthelyen tisztesség s szerep, hanem a kor lényeges magyar embereinek, a gazdaság és irodalom érdemes vagy kiváló munkásainak is. Berzsényinek igaza volt tehát, amikor leveléhez a sértődött Kazinczy számára, akinek gunyoros levelét éppen akkor vette kézhez, ezt az utóiratot fűzte. „Nem illesz Keszthelyre. Én sem. De én annyira tisztetem a jót, akármi színben legyen az öltöztetve, hogy én Néked is alig merém ezt kimondani. Midőn egy oly ember, a kinek jövedelme három milliom körül van, egy illy innepre 30 ezeret költ, semmi, de nem semmi az, midőn az ősz Festetits a szegény Bersényinek az utzára kalap nélkül elejbe szalad. Minden cselekedet becsének az idő és hely az igaz mértéke. Egy oly nép-nél, a hol a Nagyk az anya nyelvet cigány nyelvnek nevezik, s a magyar írónak nem is köszön-nek, s a legjobb poétát leg fellebb is jocularornak nézik, Festetits nagy ember, vagy, a mi még több, jó ember; s akár mint veszem a dolgot, igen illene néked Keszthelyt meg tekinteni. Tán ezen intézetnek oly igazítást is adhatnál, melly nélkül, meglehet, hogy a célt egészen eltéveszti. Kisfaludy azt mondá, hogy ő nem philosophus, hanem katona s vagdalkozni szeret. Melly szép volna néked meg mutatni, mint tud a philosophus a vagdalkozóra mosolyogni.”

Ez a terem ma Nemzeti Könyvtárunk, az Országos Széchényi Könyvtár Helikon Könyv-tárának díszterme. Festetitsnek ahoz az alkotásához tartozik tehát, amelyet ő maga is a leg-fontosabbak közé sorolt: a Bibliothékához. Azon a névjegyen, amelyen neve háttérül — jel-képes értelmű, hogy az ábrák szinte el is homályosítják nevének betűit — műveivel is jellemezni akarta személyét, a Phoenix-hajó meg a Georgikon épülete mellett: a kastélynak azt a szárnyát

ábrázoltatta le, amelyben könyvtára részére építtetett díszes termet s használoinak munkahelyet. A Phoenix-hajó azóta engedett az idő hatalmának, de főnixként újjáéledt a Georgikon s a Bibliothéka. Ez a kettő őzri ma igazán élő valósággal létrehozója emlékezetét.

Miután a hazájukat cserbenhagyó urak futásakor a Festetics család is elfutott, Keszthelyen nevét sem igen lehetett hosszú időn át kiejteni. Ez akkor érthető és jogos volt; hiszen ezen a vidéken — s a rossz emlékezetű Tasziló herceggel kapcsolatosan országszerte is — a Festetics névvel fűződött össze mindaz, ami Magyarországon káros hűbéri maradvány, esztelen nagyúri góg, népellenes erőszak volt. A komor árnyék elfedte a család legnagyobb — nemzeti jelentőség tekintetében egyetlen igazán nagy — fiát is. A sokáig visszafojtva, mint a puszkapor, csak annál jobban megerősödő harag ledöntötte Festetits Györgynek a város főterén állott szobrát is. Egy évtized komoly munkája, tisztuló eszmélkedése azonban itt is elválasztotta a jót a rossztól. Mezőgazdasági kultúránk nagy fejlesztője, a Georgikon alapítója hamarosan kibontakozott a múlt árnyai közül. Illő, hogy amikor szép szobra most itt a kastély parkjában újra feláll, irodalmunk történetének kutatói is megemlékezzenek azokról az érdemekről, amelyeket Festetits György a reformkorban megújuló magyar irodalmi műveltség kibontakozása s megerősödése körül szerzett. Jellemző, hogy az a korszak, amely pedig, a maga igazolására is, oly szívesen hivatkozott rá és írói körére, mily keveset hozott napvilágra azokból a nagyon is figyelemre méltó szándékokból, erőfeszítésekből és eredményekből, amelyek Festetits György életét és műveit jellemzik, de amelyek a reformkor első kezdeményeinek visszaszorítása után, Ferenc császár és a Szentszövetség reakciós abszolutizmusa idején természetesen csak leplezve jelentkezhettek, hathattak s ölthettek formát.

Nem itt a helye és ideje, hogy az elmulasztottakat pótoljuk. Történettudományunk és irodalomtörténetünk egy-két figyelmes kutatója az elmúlt tíz év folyamán többször is figyelemzetett Festetits György jellemének, terveinek és eredményeinek előremutató vonásaira, ifjúkori összeütközésére a Habsburg hatalommal s olyan gesztusaira, amelyek a lojalitás lepleibe burkolva is a nemzeti önállóság érdekét szolgálták. A tárgy alapos feldolgozására azonban még senki nem vállalkozott: a feladat itt áll előttünk. Ennek a mostani megemlékezésnek célja nem lehet ugyan több, mint annyi, hogy felhívja a figyelmet azokra a mozzanatokra, amelyek Festetits György alakját, szerepét és hatását az irodalomtörténeti kutatás számára is jelentőssé teszik s azokra a feladatokra, amelyeket ezen a területen a kutatásnak nemcsak érdemes, de kötelesség is elvégezni. Helyes azonban, talán termékenyítő is, de mindenképpen az ünnepi alkalomhoz illő a kérdésekre felhívni a szakma művelőinek figyelmét.

Keszthely századokon át jelentéktelen kis fészek volt a Balaton délnyugati végén; még a végvárak közt is alig emlegették. Nemigen talált itt mást az utazó, ha erre járt, mint egy kis erősséget, amelyet inkább védtek a Balaton nádas-mocsaras kiöntései, mint omladozó falai. A XVIII—XIX. század fordulóján mégis egyszerre országos jelentőségű helyé lett a kis fészek; ami itt történt, arra egy nemzet közvéleménye figyelt; a hely nevét s jóhíret messze külföldre is elhordták az érdeklődve ideutazó írók, tudósok. Azt hiszem, senki sem vitatkozik azon, hogy Keszthely hosszú történelmének legfényesebb korszaka akkor játszódott le: a magyar felvilágosodás s a kezdődő reformok idején. Abban a korban, amelynek tiszta szándékait, nagy erőfeszítéseit, figyelemre méltó alkotásait haladó hagyományaink komoly értékei közé soroljuk ma is.

Keszthely e fénykorának létrejöttéhez az vetette meg az alapokat, hogy a XVII. század végén hirtelen feltört Festetics család legnagyobb vagyonszerzője, Kristóf, aki a ranglétrán is gyorsan haladt felfelé, — a hétszemélyes tábla bírása s aranysarkantyús vitéz volt, — 1738—39-ben megvásárolta Keszthelyt s 1745-ben, az egykori Pethő-kastély helyén palotát kezdett építtetni. Ezzel az egykor elhagyatott kis helység a család több mint másfélszázezer holdnyi birtokainak központjává lett. Tudjuk, hogy ekkora vagyonok csak sok szegény ember könnyeinek, verejtékének árán jöhettek létre. Az is köztudomású, hogy a Festetics-birodalom is sokszor volt inkább börtöne, mint otthona-hazája a benne élőknek. De arra is megadta a lehetőséget, hogy

ne csak uralkodójának kedvteléseit, de lakóinak jobb megélhetését, a békés növekedést, a nemzeti érdekeket, egyszóval, a haladást szolgálja.

Ez történt abban a korszakban, amelynek minden jellemző vonását Festetics György adta meg ebben a félországnyi birodalomban. A nagy egyéniség, tudjuk, nem semmiből teremti a maga világát: találkozik a jó körülményekkel, emelteti is magát a társadalmi, gazdasági, történelmi erőkkkel, mert felismeri a bennük rejlő lehetőségeket s okosan szövetségre lépve: velük együtt hozza létre alkotásait. Festetics György körül is ott kell látnunk a megújulásra, függetlenségre vágyó, gyarmati megkötöttségeiből szabadulni törekvő országot, a százados háborúk dúlásai s nyomorúságai után felnövekedő új nemzedékek tettvágyát és munkakedvét; azokat a kitűnő szakembereket, akiket megnyert céljainak s akik őt nyerték meg törekvéseiknek, a kor jobbainak szabadságkedvelő, felvilágosodott szellemét s nem utolsósorban azt a nehéz, mert nagy dolgokra kötelező nemzetpolitikai örökséget, amelynek parancsát megértette, kényszerét elfogadta, értékét magáévá tette.

A kutatás egyértelműen megállapította, hogy a Festeticsek közt családi hagyomány volt a Habsburg házhoz való mindenkori hűség. Ezzel kár is lenne vitába szállni. A család mindent ennek az uralkodóháznak köszönhetett: a vagyonszerzés lehetőségeit, a hivatalokban való előmenetelt, amely György apját, Pált, Mária Terézia elsőrendű bizalmasává, az udvari kamara alelnökévé, a császárnő magyarországi pénzügyminiszterévé tette; s a közéleti rangot is: a grófi, majd a hercegi címet. A kutatás azonban nem figyelte eléggé arra a másik hagyományra, amely a Festetics-birtokok fekvése s ezek nemzetgazdasági, társadalmi, politikai szerepe következtében, mintegy „genius loci”, nyíltabban vagy burkoltabban, de újra meg újra feltűnik a kifelé jellemző, a lojális hagyomány mellett. Ez a másik, leplezettebb hagyomány a Zrínyiekhez, főként Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér személyéhez és csonkán is hatalmas, mert a történelmi szükségszerűséget a génusz erejével kifejező művéhez kapcsolódik.

A török hatalom kardcsapásai alatt s külső-belső ellentétei következtében három részre szakadt középkori Magyarország nyugati felét a Habsburg-hatalom elővédharcok színterévé, majd a török visszaszorítása után: egyértelműen gyarmattá változtatta. Zrínyi Miklós tanítása fogalmazta meg ezzel a politikával szemben a hazai politika százados parancsát: megteremteni a Habsburg-elnymás alól felszabaduló, független Magyarországot, újra életre hívni Mátyás nemzeti királyságát. Ilyen érdekek szolgálatában fogtak össze a Wesselényi-összeesküvés elégedetlen nagyurai, ezeket szolgálták, ha nem ily világos céltudattal is, Bocskai hajdúi, Bethlen erdélyi hadai s II. Rákóczi Ferencnek az egész nemzet egységét egy történelmi pillanatra megteremtő szabadságharcosai. Érdeemes megfigyelni, hogy a megismétlődő történelmi helyzetekben szinte ugyanazok a jelentős családok, népcsoportok és társadalmi osztályok tűnnek fel a megújuló küzdelemben: Forgáchok, Wesselényiek, zalai köznemesek, felsőtiszai kurucivadékok, hajdúk, partiumi szegénylegények s a mindenünnen való jobbágyok. Amikor Mária Terézia, birodalmát megszilárdítva, újra megerősítette az ország gyarmati kizsákmányolását, s amikor II. József nyíltan is az egységes monarchia tartományává deklarálta az országot: újra felszakadtak a régi sebek. S a régi nevek között újjak is kezdtek feltűnni: olyan családok képviselői, amelyek az elpusztult helyére léptek: a függetlenségi mozgalmak dunántúli tűzfészkében, Zalában a Festeticsek, a felvidékiben, Abaújban az Orczyak.

A Festetics család az egykori Zrínyi-birtokokkal együtt sok mindent átvett a Zrínyi névvel együttjáró fényből; kezdetben nyilván azért is ápolta ezt a hagyományt, hogy jussát a nemzeti reprezentációhoz igazolja. A keszthelyi Festetics-levéltárból került elő például az a térkép, amelyet az olasz Spalla Giovanni Giuseppe készített I. Lipót rendeletére még 1670-ben, hat évvel Zrínyi Miklós halála után. Ez nemcsak a Zrínyi-birtokok szívének, Csáktornya várának egykorú képét őrizte meg számunkra, hanem azokat a Zrínyi-birtokokat is feltünteti, amelyeknek nagy része — talán e térképpel együtt — átment a Festeticsek birtokába. A levéltárban egyébként számos más figyelemre érdemes Zrínyi-dokumentumot is őriztek; a költő-hadvezér levelei mellett a Szigeti veszedelem egy másolatát is.

A Dunántúl rezidenciáiban, udvarházaiban sok minden mást is megóvtak a költő-hadvezér hagyatékából: bizonyosságul annak, hogy éltek és hatottak ott nemzeti publicisztikájának gondolatai. A Festetitsekkal jó kapcsolatokat tartó zirci apátság kéziratárából került elő — hogy csak egyetlen példát említek — Zrínyi röpiratának, a Ne bánts d a magyartnak egy közel egykorú másolata; tudjuk, hogy ezt a röpiratot Forgách Simon, Rákóczi tábornoka tette először közzé nyomtatásban Kassán, 1705-ben. S nem szabad elfeledni, hogy a Festetitsek rokonságban voltak Béri Balogh Ádámmal s így állandó kapcsolatban a kuruc mozgalmakkal is. Zala és Abaúj kapcsolatainak vizsgálata ebben a történeti távlatban — de például a Zrínyi más munkáinak kiadása körüli tervekben s eredményekben is — igen gyümölcsözőnek bizonyulhatna. Festetits György pályájának, törekvéseinek, hatásának megértéséhez mindenesetre igen érdekes mozzanatokkal szolgálhatna. De nem vizsgálta meg a kutatás elég alaposággal ifjúságának, baráti körének ilyen vonatkozásait sem. Itt is rendkívül érdekes nyomokra, korai reformkorszakunk eszmei, politikai erjedésének igen fontos csíráira bukkanhatunk. Úgy látszik, az ifjú merészségnél mélyebb okok készítették a szép pályán, az elit Graeven huszárok tisztjeként induló Festetits Györgyöt annak a felterjesztésnek aláírására, amelyet ezredtársaival együtt 1790-ben nyújtott be a pozsonyi rendek házához. Ebben azt kérték, hogy a magyar ezredeket béke idején ne lehessen kivinni az országból, s hogy magyar tisztikaruk és szolgálati nyelvük legyen. Az csak természetes, hogy a rebellis kívánságokat aláíró tiszteket letartóztatták, elbocsátották, hogy így Festetits György katonai pályája is — mint annyi kitűnő magyar tiszté Orczy Lőrincről Széchenyi Istvánig — megszakadt.

A felterjesztést aláírók közt szerepelt tisztjárának, Laczkovits Jánosnak neve is. Ennek természete és körülményei is mások voltak: nem tanult eléggé az első leckéből, nem volt birtoka, ahova visszavonuljon: mint a nyugtalankodó katonatisztek képviselőjét, ott látjuk viszont a Martinovits-perben halálraítéltek között. Az elretentő színjátéknak — amellyel a Habsburg-hatalom jó időre elfojtotta a szabadság minden lélekzétvételét — ennek a látványos cél-pernek vádlottjai között Festetits Györgynek egyébként is számos ismerőse, jóbarátja találkozott; s hogy nem volt jobban belekeveredve abba a főúri összeesküvésbe, amelyre Martinovics a maga forradalmának első menetében támaszkodni kívánt, nyilván annak köszönhetette, hogy már előbb visszavonult a politikától. Arra a területre, amelyre az abszolutizmus kibontakozása idején minden értelmes reformtörekvést visszaszorult. Amikor ugyanis azt kellett tapasztalnia, hogy a nagy francia forradalom, meg a Hora—Kloska névéhez fűződő parasztmozgalmak híreire kiegyező uralkodói, nemesi és egyházi reakció a politikai változásnak még csak a gondolatát is megtorlással fenyegeti, azt az utat választotta, amit nem egy kitűnő kortársa — Voltaire tanácsát valóságos taktikára váltva — követett: kertjét művelte. A kert persze jelképes értelmű ebben az esetben: mert hiszen egy birodalomnyi birtokot jelentett, amelyet ugyan hatalmas adósságokkal terhelt vett át, de amelyet hamarosan mintagazdasággá fejlesztett. Hogy nem egyedül járta ezt az utat, olyan nevek bizonyítják, mint az összeesküvésben megpörkölődött Batthyány Alojz, aki utakat épített, Wesselényi Miklós, aki méneseket nevelt, vagy Széchenyi Ferenc, Festetits Györgynek egyébként sógora, aki a könyvgyűjtésben, múzeumalapításban adott példát s akinek visszanyelt indulatai majd fiában, Istvánban törnek ki, eget kérve s alkotó szenvedéllyel fejelemződve.

Hogy célját elérhesse, Festetits Györgynek jól képzett mezőgazdákra volt szüksége: nemcsak néhány tudós tanárra, hanem főként gyakorlati emberckre, jó adminisztrátorokra, tisztekre s megfelelő szakmunkásokra. Az ilyenek kiképzésével példát mutatott a korszerű elmélet és gyakorlat egyesítésére. Nem sajnálta a költséget könyvtárának korszerűsítésére, a legalkalmasabb szakemberek megnyerésére, épületek, felszerelések létesítésére. Kezdetben csak saját használatára szervezte meg sokféle iskoláit, később az egész ország számára elérhetővé s főként: követhetővé tette őket. S az ország felismerte e kezdemények jelentőségét: alkotásait úgy tartotta számon s úgy ünnepelte a nemzeti közvélemény, mint a reformkor első nagy vívmányait. Elképzelhető lett volna egyébként, hogy egy olyan, alapjában véve prózai eseményt,

mint egy szószállító gálya vízrebocsátása, az ország legérdemesebb költői ünnepeljenek egész kisdalokversennyel? A Phoenix 1797-ben történt vízrebocsátása körüli hírverés, azontúl, hogy Festetits országos tekintélyének megnövekedését bizonyítja, két mozzanatra hívhatja fel figyelmünket: arra, hogy Festetits — egyébként ebben is Zrínyi örököse — nagyon jól ismerte az irodalom közvéleményformáló erejét és fontosságát; s arra, hogy irodalmunk gondjaival, költészetünk, nyelvünk előmenetelének ügyével már a Helikoni ünnepek megrendezése előtt törődött.

A hírek gyűjtottak, s ami még több: megmozgatták az emberek kedélyét, felszították az érdeklődést, a vállalkozókedvet, s a példa, hogy egy magyar főúr itthon s hasznos vállalatokra költi pénzét, nemzeti, közhasznú intézményeket hoz létre, mást is kötelezett. A politika területéről visszaszorított vállalkozó, vitatkozó kedv, a nemzeti érdekeket szolgáló törekvések számára csak ez a két terület maradt: a kertek és a nyelv művelése: az okos gazdálkodás és az okosan ápolat irodalom. Nem szükséges itt részletesen foglalkoznom az okokkal, amelyek ebben az irodalomápolásban egy időre a nyelv kérdéseit tolták előtérbe. A századok aléltóságából ocsúdó magyar közszellem számára először az egész országban megérthető s a modern dolgokat is magyarul tudó kifejezőeszközöket kellett megteremteni. De ez volt a felvilágosodás parancsa is: Bessenyei igazsága, hogy közműveltséget csak nemzeti nyelven lehet kifejleszteni, mert más nyelven a nép tömegei nem értenek, nélkülük pedig nincs közműveltség. A nyelv-művelés területére visszaszorított erők harca, tudjuk, egyre hevesebb lett: a magyarság ugyanolyan dühös testvérviszályba keveredett ezen a területen is, mint azelőtt s azután annyiszor a politika kérdései körül. S ezekben a vitákban lassanként már nem is a nyelv dolgairól volt igazán szó: a helyesírás, a szógyártás, a stílus kérdései helyett személyes indulatok igazságát vitatták s a helyes magyarság ügyén a nemzeti lét vagy nemlét problémái kerültek szőnyegre.

A jövő egyetlen járható útja a józan együttműködésé volt. S ki teremthetett békét a halálra sértett ellenfelek közt megfelelő fórum nélkül, ahol a higgadt megbeszélések eltűntethették a képzelt szándékok rémeit? Kazinczy támadása a *Tövisek és virágok* 1811-ben jelent meg; a nivótlan maradiakként leszólt hagyományörzők dühös válasza, a *Mondolat* 1813-ban, a *Felelet a Mondolatra* 1815-ben. Festetits 1817 februárjában rendezte meg az első Helikoni ünnepeket s azon Berzsenyinek — még Kisfaludy Sándor nehezítését is vállalva — minden erejével védenie kellett a jóhíszeműségében s hozzáértésében egyaránt megtámadott Kazinczyt. Az utolsó Helikoni ünnepség 1819 februárjában folyt le s abban az évben már megjelent Kazinczy okos, a szenvedélyes viták érveit és ellenérveit a nemzeti megújulás nagy ügyének alárendelő s a nyelvújítási harcok használható tanulságait levonó tanulmánya az *Orthológus és neológus*. Igaz, hogy közben Kazinczynak is ültettek fát Keszthelyen, őt is meghívták kellő tiszteletadással az ünnepekre s olyan véleményt alakítottak ki ott a nyelv és stílus kérdéseiben, amelyet ő is elfogadhatott.

Ennek a nyelvi békének megszerzésében döntő szerep jutott Festetits Györgynek. Ő, láttuk, s még lesz róla szó, a nemzeti irodalom dolgaival régebben is foglalkozott; a Helikoni ünnepeket akkor rendezte meg, amikor úgy látta: szükség van az említett fórum megteremtésére. Érdemes figyelni egyébként a külsőségek okos elrendezésére is. Évenként két ünnepséget rendeztek: az egyiket a Georgikon s a hozzá csatlakozó iskolák záróünnepé alkalmából, a másikat az uralkodó születésnapján. Az egyik alkalommal az ifjúság láthatta az irodalom példás nagyjait s ezek hallhatták szavaik visszhangját az ifjúság próbálkozásaiban. A másik alkalommal a nemzeti gondolat érvényesült okos ellensúlyként a lojalitás kötelező formái közt. Más nagyúri helyeken: Eszterházában, Martonvásáron, Gödöllőn: a bécsi színházak művészei, ottani zenészek, tűzijáték mesterek s a bécsi főúri társaság kirándulói voltak láthatók: Keszthelyen magyar közrangú írók olvastak magyar verseket, s a vendéglátó gazda okos mosolygása, Kisfaludy Sándor királyhú hazafisága, Nagyváthy János mezőgazdasági tudománya s Berzsenyi magas páthosza mellett jelen volt már, ha egyelőre csak nyelvének ízeivel, ruházatának színeivel, énekének, táncának ritmusával szerepelt is s egyébként nézője lehetett csupán az ünnepek:

a nép. Érthető tehát s nem magános a meggyőzött Kazinczy lelkesedése, aki a korábbi évek fanyalgó fenntartásai után, 1818. július 2-án így ír Horváth Ádámnak: „Festetits gyönyörű fényben ragyog máris. Ki tett annyit a Nemzet fényéért? . . . Sajnálom, hogy az idén meg nem láthatom Keszthelyt. . . S inkább óhajtom látni azt a valóban nagy embert, mint azt a nagy helyet. Bár trónusra ültették volna a Végzések! Hol volnánk úgy!”

Festetits György valóban udvart tartott; bár személyes külsőségeiben puritán, de mozgalmasságában s főként nemzeti tartalmában fejedelmi udvart. Nem véletlen, hogy a köréhez tartozó írók, költők mintegy a költő-hadvezér Zrínyi reinkarnációját látták benne s olyan nagyok sorában emlegették, mint Bethlen Gábor. Erről persze nyíltan nem lehetett szólni; nemcsak azért, mert Festetits Györgytől távol állt mindenféle uralkodói ambíció, hanem azért is, mert még az ártatlan Helikoni ünnepek is szemet szúrtak a titkosrendőrség ágenseinek. A Helikonról szóló híradásokat igen nagy elővigyázattal fogalmazták meg s mégis megtörtént, hogy Kisfaludy Sándornak a Tudományos Gyűjteményben megjelent „Tudósíttását” az első ünnepről úgy ítélte meg a német recenzens: „mint egy politikai lakozásnak (Politische Schmauserei!) leírását”, ami ellen nem győzött elég erélyesen tiltakozni a következő év „Tudománybéli jelentés”-ének írója, mikor „Ő Cs. K. Fensége születése napjának Ünnepelettéséről a Keszthelyi Helikon által 1818. február 12-én” adott beszámolót. A kétfejű sas uralmán éberen őrködő hatalom elől sok mindent álcázni kellett.

Úgy gondolom ennek az álcázó taktikának egyik érdekes emléke a kastélyban megmaradt két Zrínyi arckép is. A XVIII. sz. elejéről származó régebbin — amelyet mostanában restauráltattunk éppen — a költő-hadvezér bajszos, szakálltalan mellképe látható; a kép alsó negyedén átfutó szalagon a *költő-bán* összes méltóságait felsoroló szöveggel. A másik arckép, ennek pontos mása, a XIX. sz. elején készült, s a kép alsó negyedén átfutó szalagon Zrínyi Miklósnak, a *szigetvári hősnek* neve és rangadó címei olvashatók. Ha meggondoljuk, hogy a költő-hadvezér mint a magyar függetlenségi politika nagy tanítómestere, teljes disgratiában volt a Habsburg udvar előtt ugyanakkor, amikor a szigeti hős mint a monarchia egyik védbástyájának hősi őrzője ünnepeltetett, s ha figyelünk egy kissé a Zrínyi—Festetits-párhuzam eleven életére egy a Habsburgokra egyre veszélyesebb Magyarországon: nem tarthatjuk a felírás e cseréjét pusztán a bécsi festő tévedésének.

Említettem: mindez az irodalom, a művészet és a „nemzeti gazdaság” áttételeiben jelentkezhetik csak. Azokban az ünneplő ódáknak is a *költő* Zrínyi magasztaltatik főként. Virág Ódája azt óhajtja, hogy egyformán érvényesüljön Zrínyi és Gyöngyösi dicsősége, s Festetitsben ez egyensúly megteremtőjét áldja.

Ama dicsőült Zrínyi, ki mennyei
Lantjával első nyert koszorút, midőn
Vitéz nagy atyjának dicséri
Bajnoki tetteit és halálát;

Avagy midőn bús versei kérlelik
Kedvese szívét, s gyenge panasszai
Az érckeménységű leányzót,
Szép Violát szerelemre kiszitk:

Ama dicsőült Zrínyi megengedi,
Hogy énekeljen Gyöngyösi, hogy neve
Legyen s borostyánt érdemeljen
Hunnia szüzeitől fejére.

Rendkívül jellemző Kisfaludy Sándor idevágó egyik verse. Az Eredeti Magyar Játékszín második kötetének élére illesztett ajánlás ez Tekintetes Zala Vármegyének. Ebben már csak Zrínyi és Festetits alakja idéztetik fel, mint a ragyogó nemzeti múlttal, dicső váromladékokkal

gazdag mezőkkel, erdőkkel, halas Balatonnal, tüzes ború Badacsonnyal-Somlóval ékes Zala megye egy-egy kimagasló jelese.

Z r í n y i ! a hány, annyi Csillag
A Hazának egében,
Mert mindegygyik más oldalról
Jeles maga nemében:
Z r í n y i ! a Hős és Hadvezér
A harc veszes dühében,
S V i o l á n a k Éneklője
Itthon szelíd békében,
Dicső Példa, mint szaggattya
Árpád jelesb hős magzattya
A borostyánt szablyával,
S váltva elmés lantjával. —

Z r í n y i ! — ama Leonidás,
Kit, valamig meg nem áll
A Nap, Hold s a szárnyas Idő,
A Föld tisztel és csudál; —
S F e s t e t i t s G y ö r g y , kiben az Ész
Minden színű fákljáját
Meggyújtá, hogy világával
Dicsőítse Hazáját; —
S több nagy Magyar, lelkes Z a l a !
Kebeledben terem vala;
Te termékeny érdemben,
Mind férjfi, mind nő nemben !

Ez a kötet 1826-ban jelent meg, a reformkorszak második hullámának emelkedése idején. Festetits György akkor már halott volt; de emlékezete elevenebben élt és hatott, mint valaha. A nyelvújítás háborúságai még zajlottak, de már egyre inkább csak részletkérdések körül folyt a vita: az áradást partok közé fogta s termékeny munkára használta fel a közértelem.

A Georgikon — ez ma már köztudomású — helyi kezdeményezésből országos jelentőségű intézménnyé fejlődött s azon túl, hogy messzire sugárzó jelképpé lett, döntő szerepet játszott egész mezőgazdasági kultúránk kialakulásában. A Keszthelyi Helikon hatása kisebb volt; főképpen azért, mert mielőtt intézménnyé tehetné volna, Festetits György 1819-ben meghalt. De ha alaposabban megnézzük, kik vettek részt munkájában, milyen célokat tűzött maga elé s milyen magvakat hintett ki a jövőbe: látni fogjuk, hogy jelentősége komoly volt, s hatása is méltó azokhoz, akik létrehívták. Újjászülető irodalmunk bölcsőjénél ott állnak a Keszthelyi Helikon géniusza is.

*

Festetits György a felvilágosodás neveltje s mindhaláláig a felvilágosodott nemzeti reform példás munkása volt. Érthető, hogy korának kitűnő magyar tudósai, írói, költői keresztek társaságát s arra törekedtek, hogy környezetébe kerüljenek. Csokonai, felvilágosodásunk legnagyobb költője meghalt, mielőtt még az áhított keszthelyi bibliotekáriusság valósággá lehetett számára, s Batsányi, első igazán forradalmi s politikai költőnk is csak távolból tisztelhetette Keszthely irodalombarát urát. Az országos, megyei és helyi szervek együttes tiszteletadással a költő szülővárosában, Tapolcán rendezik meg éppen most a születésének kétszázadik évfordulóját megünneplő emléketet. Társaságunk is elküldi képviselőit a holnapután rendezendő megnyitó ünnepségre. De Batsányit sok szál fűzte Keszthelyhez is. A hely géniusza sugalmazza s kívánja tehát, hogy ez alkalommal is s itt is megemlékezzünk róla.

A tapolcai szegény kisiparos fiának ifjúságát csaknem teljes homály fedí. Azt mégis tudjuk, hogy a Dunántúl legjobb iskoláiban tanult. Egy évig Keszthelyen is; s akkor kötött egész életükre szóló barátságot Juranits Lászlóval, aki szinte egyedül merészkedett később levelezésbe bocsátkozni a linzi száműzöttel s aki előteremtette a pénzt Verseinek, majd Poetai Munkájának kiadására. Festetits Györgyöt már a kassai fiatal szerkesztő támogatói, a Magyar Múzeum előfizetői közé sorolhatta; s a kufsteini fogságból „bélyeges”-ként Bécsbe kerülő író sem került ki a keszthelyi nagyember vonzóköréből. Annak a bécsi magyar író és tudós-társaságnak, amely Batsányit is befogadta tagjai közé, tekintélyes embere volt Péteri Takáts József, Festetits György fiának nevelője. Amikor a Phoenix-et, amelynek már neve is az elődök alkotásának újjáéledésére utal, vízrebocsátották, Festetits a vitorlás oldalára feliratot akart vésetni. Mikor költő-tisztelői már jó néhány inscriptió szövegét elkészítették, a gróf az összegyűlt

anyagot felküldte bírálatra Bécsbe Péteri Takácsnak. Takács a szövegeket megszerezte a magáéival s az egész gyűjteményt megmutatta Batsányinak. Batsányi maga is írt két szöveget s elküldötte őket Festetitsnek. A két feliratot azután később összefoglalta, s egy az ügy jelentőségét méltató ünnepi verssé bővítette.

A mindent elrontó idő hatalmának
Már egyszer e hajó is engedett:
De köz jóra termett jeles nagy urának
Szavára még egyszer feleledett;
S bár néha e gyakran háborgó tengernek
Hullámi majd eget, majd poklokat vernek, —
Megtetvén a szelek mérges ostromait,
Bátorsággal járja kiszabott útjait.
Áldják Somogy s Szala megörült vidéki,
S állandóbb szerencsét óhajtanak néki.
Áldom, s dicsőítem én is! s örömemet
Zengvén, homlokára függesztem versemet:
„Nézz e kis példára, magyar föld nagy népe!
Ez lehet még a te újulásod képe.
Két Leopold után ami még elhaladt,
Végbe megy nem soká Ferencz s József alatt.
Bízában kormányzód bölcs intézetében,
Reméllj! s erőködjél e szélvész dühében,
Hogy, el nem csüggedvén bajod tengerében,
A köz boldogságnak kiköthess révében!”

Festetitscel később is kapcsolatban maradt: a Helikon Könyvtár kéziratára több levélét, kéziratát őrizi. Festetits is megbecsülte a költőt: egyik barátságos levelében „magyar Orfeus”-nak nevezte s egy ideig támogatta is azt a könyvsorozatot, amely Bécsben Magyar Minerva címmel s azzal a céllal jelent meg, hogy közzé tegye a régiség jeles íróinak műveit, olyan egykorú, már életükben elismert kitűnő poéták műveivel együtt, mint Virág Benedek, Baróti Szabó Dávid. A sorozat létrehozásában nagy része volt Batsányinak, ő adta ebben közre Ányos műveit.

A nyelvújítás körül fellobbant első nagy harcban Batsányi nem vehetett részt s a Helikoni ünnepekre sem kaphatott meghívót. 1809-ben, a Bécsét kiűrtő francia csapatokkal együtt ő is Párizsba ment; Magyarországon körözték s 1815-ben híre ment, hogy elfogták s aztán, hogy Linzbe internálták. Amikor újra feltűnt a magyar irodalmi életben, Festetits nem élt már, s a harc, amelybe teljes erejével s Kazinczy ellen irányuló sértődöttségének minden ingerültségével a konzervatív dunántúliak oldalán bocsátkozott bele, voltaképpen idejét múlta már s — ahogy láttuk — éppen Festetits okos „érdekegyesítési” politikájának jegyében fejeződött be. Életének és sorsának tragikus végeredménye: Batsányi első férfikorában, Bécs előtt játszott igazán jelentős szerepet, akkor volt igazán ő, azonos szerepével s teljes erejű hatásában. Emlék-ünnepe alkalmával nem feledkezhetünk meg a linzi száműzött törhetetlen hűségéről, kortársai közül magasan kiemelkedő tudományáról, meg nem torpanó, felvilágosodott, a forradalomtól sem visszariadó újjátoszenvedélyéről; de tudnunk kell: a száműzetésben írt művei arról tettek bizonyosságot, hogy csak a végső, a legfontosabb dolgokban haladt együtt korával; az élet gyakorlatából kiszakadt. Igaza volt Toldynak, amikor 1836-ban ezt írta róla: „Az érzések, melyek benne, a hazától távol kesergőben égnek, itt már tettet szülnének: s a szózatot, mellyel az alvó időt rázogatta, a nemzet meghallá s megértette”.

Az elmúlt másfél évtizedben megújult szellemű tudományunk kutatásainak eredményeképpen sok mindent helyesebben, távolabbi s mélyebb összefüggésben látunk, mint apáink

láttak. A XVIII. század végének törekvései, s velük Festetics György és Batsányi János működése igen sokat emelkedett előttünk. Ezért is értékelik sokan s nem jogtalanul Batsányi művében az irodalomszervező eredményeit nagyobbra a költőénél. Bizonyos, hogy ezen a területen vihette volna legtöbbre: ihlete akkor szárnyalt igazi erővel magasra, ha a valóságból, pontosabban: az aktualitásból merített erőt. Megvolt benne minden képesség ahhoz, hogy a poraiból megéledő magyar irodalom jó vezére legyen s irodalmunk fejlődésének nagyon is súlyos vesztesége, hogy ettől a szereptől elütötte az ellenséges hatalom. Hogy meddig jutott volna el a reformok útján akkor, ha ő is, mint francia kortársai, egy erős harmadik rend s egy valóságos forradalom erőiből, tényeiből meríthetett volna ihletet, nem tudjuk. Bizonyos, hogy annak a korai értelmiségnek balszárnyán állt mindvégig, amely felvilágosodott klérusellenességében soha meg nem ingott, az államforma kérdésében a társadalmi szerződésen alapuló alkotmányról kevesebbel meg nem elégedett, a nemességet csak a nemzet kis töredékének látta, a hatalomban s a nemzeti reprezentációban való kizárólagos jogosultságát soha el nem ismerte. A literatúrát: a költészetet és tudományt, meg a politikát: az uralmat és erkölcsiséget Batsányi nem választotta el egymástól; a nyelv művelést sem tartotta tehát az általános reformtól elszigetelhetőnek. Ezért is fordult oly heves indulattal a nyelvet önmagáért, főként stilisztikai, formális igények jegyében fúró-faragó nyelvújítók ellen. Amit Felsőbüki Nagy Pál úgy fogalmazott meg százados hatással: „nyelvében él a nemzet”, ő jóval korábban s pontosabban valahogy így fejezte ki: „a nemzet él nyelvében”. Korának legműveltebb literátorai közé tartozott; ezt tudta is: nem származása, hanem kiművelt képességei jogán követelt tiszteletet magának.

Azt gondolom, ebben a körben s ezen a helyen is úgy tisztelgünk legméltóbban annyiszor megbántott szelleme előtt, ha az egykorú magyar valóság alapos ismerőjét s a világot átfogó nagy műveltség hordozóját egyaránt megbecsüljük benne, ha, életének tragikus fordulót, töredékes végeredményét megrendülten szemlélve, úgy emlékezünk rá, mint a megvesztegethetetlen erkölcsiség, a tiszta gondolat s a hű hazafiság hőisére.

Dezso Keresztury

GYÖRGY FESTETITS AND HUNGARIAN LITERATURE

At the turn of the eighteenth and nineteenth centuries György Festetics became an outstanding figure of Hungarian Enlightenment and national reforms mainly by his progressive economic activity. At Keszthely he established the first training college for higher economic education, the Georgicon. He also made important contributions to the revival of Hungarian literature. The Festetics family, having come into a great fortune by the acquisition of the possessions of the Zrínyis became also the exponent of the political tradition bequeathed mainly by the poet and military leader Miklós Zrínyi to the social strata fighting for the national independence of Hungary suffering under the yoke of colonialism. After a promising start, Gy. Festetics's military career was frustrated because in the time of the growing Habsburg reaction he joined the movement for the renewal of the Hungarian national economy. The Hungarian literature of those days saw in him the successor of Miklós Zrínyi, this leading exponent of national publicism, especially when in 1817—19, at the Keszthely Helicon Festivals he created an authoritative body capable of attaining a sound compromise in the dangerous fight of the neologists and of outlining a policy co-ordinating the interests of the various parties of Hungarian spiritual life.